

بررسی موانع ایجاد دسترسی آزاد مجله‌های علمی - پژوهشی ایران از دید ناشران

دکتر محمد حسن زاده^۱

فرزانه کنعانی هوجقان^۲

چکیده

در پژوهش حاضر، موانع دسترسی آزاد نشریه‌های علمی - پژوهشی ایران از دید ناشران بررسی شده است. بدین منظور، ۲۴۹ ناشر از گروه‌های مختلف آموزشی با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و به صورت تصادفی انتخاب شدند. برای بررسی متغیرهای مورد مطالعه، از پرسشنامه استفاده گردید. نتایج نشان می‌دهد بین نظرهای ناشران حوزه‌های مختلف (علوم انسانی، علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم پزشکی و کشاورزی) به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مالی، زیرساختی و فرهنگی تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج همچنین نشان داد بین ناشران تهرانی و شهرستانی نیز به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات تفاوت معناداری وجود ندارد. بین نظرهای ناشران دانشگاهی و غیر دانشگاهی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد و مشکلات مالی، زیرساختی و فرهنگی به یک اندازه در بازدارندگی دسترسی آزاد کردن مجله‌های علمی - پژوهشی ایران، تأثیرگذار نیستند.

نظر ناشران درباره راهکارهای پیشنهادی در این پژوهش، به ترتیب اولویت عبارتند از: تأمین بودجه توسط سازمان مادر، جذب حمایت افراد و سازمانها، استفاده از متخصصان فنی برای طراحی سایت، جذب حمایت دولت، آگاهی‌رسانی در زمینه نشریه‌های دسترسی آزاد، استفاده از

۱. استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تربیت مدرس.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی.

۳۶ / کتابداری و اطلاع‌رسانی - جلد ۱۳ شماره ۱

نرم‌افزارهای رایگان در اینترنت، تدوین مقررات سازمانی، تدوین رویه‌های اداری، جذب حمایت نویسندگان خارجی، جذب حمایت انجمنهای علمی و دریافت هزینه از نویسنده.
کلیدواژه‌ها: دسترسی آزاد، ناشران، مجله‌های پیوسته، ایران.

مقدمه

مقاله‌های علمی داوری‌شده و گزارش کنفرانسها، نقش مهمی در فعالیتهای علمی، پژوهشی و تحقیقاتی دارد. برای شروع تحقیق در بسیاری از حوزه‌ها، ابتدا متون علمی و تحقیقاتی پیشین مرتبط با آن حوزه که در مجله‌های علمی و یا به صورت گزارش کنفرانس منتشر می‌گردد، مطالعه می‌شود. در گذشته، دانشمندان می‌توانستند نشریه‌های موجود در حوزه فعالیت خود را خریداری کنند. به موازات افزایش تعداد مجله‌ها و قیمت آنها، دانشمندان مجله‌های مورد نیاز خود را از کتابخانه‌ها تأمین می‌کردند و این در حالی بود که بسیاری از سازمانها و مؤسسه‌ها نمی‌توانستند به تمام منابع موجود دسترسی داشته باشند (کنان، ۲۰۰۷). برای کتابخانه‌ها بخصوص کتابخانه‌های تحقیقاتی و دانشگاهی، تا اوایل دهه ۸۰ تأمین هزینه مجله‌ها مسئله عمده‌ای بود. هزینه‌ها و قیمت مجله‌ها با سرعت بیشتری نسبت به بودجه کتابخانه‌ها افزایش می‌یافت و مشکلات عمده‌ای را پیش می‌آورد. مجله‌های دسترسی آزاد، به عنوان پاسخی در برابر افزایش سریع قیمت نشریه‌های علمی به وجود آمدند و پس از کنفرانسی که در دسامبر سال ۲۰۰۱ در بوداپست برگزار گردید، به یک جنبش تبدیل شد (گودون، ۲۰۰۴).

منابع دسترسی آزاد، به صورت پیوسته و رایگان برای هر کس و هر جا قابل مطالعه، بارگذاری و استفاده است.

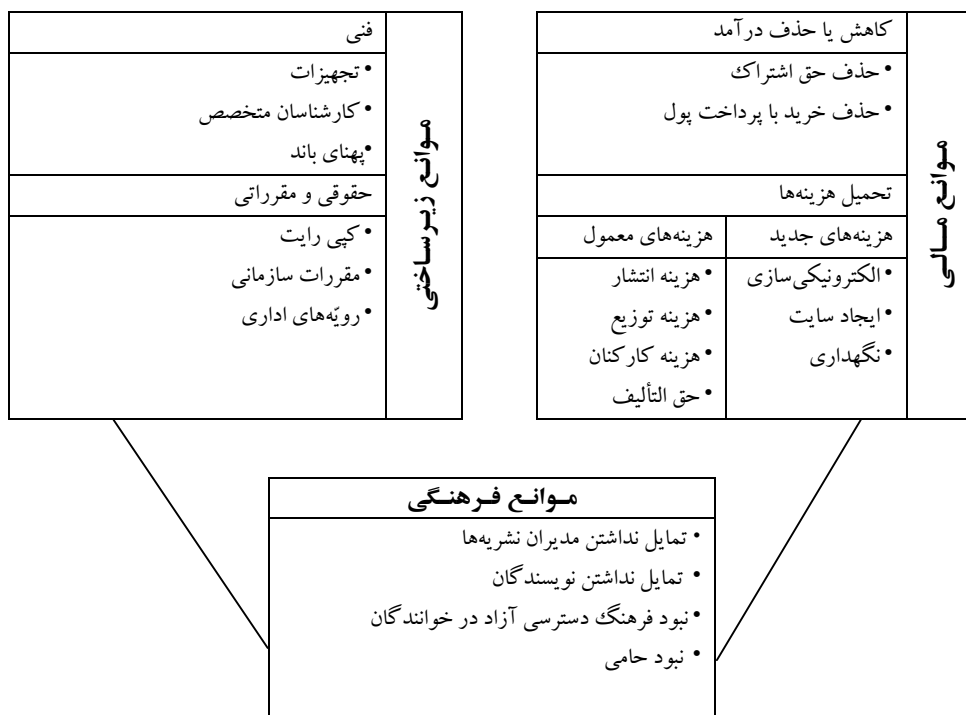
تا چند سال پیش، بهترین روش برای انتشار نتایج تحقیقات، نشریه‌های چاپی بود که در اختیار مشترکان مجله یا کتابخانه‌ها قرار می‌گرفت و محدودیتهایی نیز برای انتشار وجود داشت. اکنون این امکان فراهم شده که یک نسخه واحد از یک مقاله از طریق وب جهان گستر برای هر کس و در هر جا قابل استفاده باشد (موریسون، ۲۰۰۵).

بررسی موانع ایجاد دسترسی آزاد مجله‌های علمی - پژوهشی ... / ۳۷

بیان مسئله

تعامل میان ناشران و پژوهشگران از طریق انتشار نتایج پژوهشها در مجله‌های علمی نمود پیدا کرده است، زیرا مؤثرترین مجرایی است که پژوهشگران می‌توانند نتایج پژوهشهای خود را از طریق آن اشاعه دهند (نوروزی، ۱۳۸۵). بیشتر اطلاعات قابل اعتماد از طریق مجله‌های علمی - پژوهشی منتشر می‌شود. با ظهور اینترنت و نشر الکترونیکی در اوایل دهه ۱۹۹۰، به نظر می‌رسد الگوهای ارتباطی علمی تغییر کرده و امکان دسترسی به اطلاعات تسهیل شده است. هدف دسترسی آزاد، دسترس‌پذیر کردن انتشارات علمی از طریق اینترنت در کوتاه‌ترین و سریع‌ترین زمان ممکن، بدون دریافت هزینه از گستره وسیعی از مخاطبان است (توتنا، ۲۰۰۷). از سوی دیگر، تحقیقات نشان داده بین دسترس‌پذیری و میزان استفاده (نمود عینی آن استناد) به مقاله، رابطه‌ای مستقیم وجود دارد؛ بدین معنا که امکان دسترسی آزاد به مقاله‌های منتشر شده در یک مجله، باعث افزایش مشاهده‌پذیری و در نتیجه استفاده بهتر از آنها می‌شود. مقاله‌های دسترسی آزاد توسط سایر محققان مورد استناد قرار می‌گیرد و باعث می‌شود نویسندگان آنها بیشتر شناخته شوند و برای انجام تحقیقات بیشتر، انگیزه پیدا کنند (کولینز، ۲۰۰۷). امروزه بسیاری از دانشگاه‌ها و ناشران غربی مجله‌های خود را به صورت دسترسی آزاد در اختیار خوانندگان بین‌المللی قرار می‌دهند. در ایران، به عنوان یک کشور در حال توسعه، فرهنگ دسترسی آزاد به اطلاعات نیازمند گسترش است. جامعه دانشگاهی و پژوهشی ایران باید به مجله‌های دسترسی آزاد بیشتر توجه کنند. برای توسعه و افزایش روند دسترسی آزاد به دانش و اطلاعات علمی در ایران، دانشگاه‌ها، ناشران، سردبیران مجله‌های علمی، سازمانهای خاص پژوهش، مراکز علمی و پژوهشی، انجمنهای علمی - تخصصی، دانشمندان و پژوهشگران ایرانی باید محدودیتها و موانع دسترسی آزاد به مجله‌های علمی را از میان بردارند و از این راهبرد جدید حمایت کنند (نوروزی، ۱۳۸۵).

نمودار زیر موانع دسترسی آزاد به مجله‌ها را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. موانع دسترسی آزاد به مجله‌ها

با توجه به گسترش فناوریها، امروزه در سطح دنیا توجه ویژه‌ای به مجله‌های دسترسی آزاد می‌شود. با توجه به اینکه ایران کشوری رو به رشد و توسعه است و با توجه به نقشی که این نوع نشریه‌ها می‌توانند در پیشرفت علمی ایران داشته باشند، در این پژوهش سعی شده موانع و مشکلات دسترسی آزاد به مجله‌های علمی - پژوهشی ایران از دید ناشران بررسی و راهکارهایی برای رفع این موانع ارائه شود.

تعریف عملیاتی اجزای مسئله

مجله‌های دسترسی آزاد: دسترسی آزاد، بر دسترسی پیوسته و دائم به متن کامل آثار علمی بدون پرداخت هزینه به ناشر یا مؤلف اما با رعایت حق معنوی دلالت دارد (نوروزی، ۱۳۸۵). در این تحقیق نیز این تعریف مدنظر است.

سردبیر: شخصی است که مسئولیت اداره و انتشار یک پایند را بر عهده دارد و معمولاً فردی است که در یک حوزه صاحب نظر و از نظر علمی دارای مرتبه بالاتر و تجربه بیشتری است (فتاحی، ۱۳۸۱). در این تحقیق نیز این تعریف مد نظر است و منظور از ناشر همان سردبیر است.

هدف و ضرورت پژوهش

هدف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی دیدگاه‌های ناشران درباره موانع ایجاد دسترسی آزاد مجله‌های علمی - پژوهشی ایران است.

هدفهای فرعی پژوهش حاضر عبارتند از:

۴ شناسایی دیدگاه ناشران درباره ایجاد دسترسی آزاد مجله‌های علمی - پژوهشی

ایران

۴ شناسایی موانع و مشکلات ایجاد دسترسی آزاد مجله‌های علمی - پژوهشی ایران

از دید ناشران

۴ ارائه راهکارهایی برای رفع این موانع

پرسشهای اساسی

پرسشهای اساسی که این پژوهش در صدد یافتن پاسخ مناسب برای آنهاست،

عبارتند از:

۴ مشکلات مالی، زیرساختی، فرهنگی از دیدگاه گروه‌های مختلف ناشران، تا

چه اندازه در راستای دسترسی آزاد ساختن مجله‌های علمی - پژوهشی ایران بازدارنده

هستند؟

۴ از دیدگاه گروه‌های مختلف ناشران، اولویت بازدارندگی این مشکلات به چه

صورت است؟

۴ راهکارهای پیشنهادی ناشران مجله‌های علمی - پژوهشی برای رفع موانع و مشکلات موجود چیست؟

فرضیه‌ها

۱ بین نظرهای ناشران حوزه‌های مختلف (علوم انسانی، فنی و مهندسی، علوم پزشکی، کشاورزی، هنر و معماری و علوم پایه) به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد.

۲ بین ناشران تهرانی و شهرستانی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات یاد شده تفاوت معناداری وجود ندارد.

۳ بین ناشران دانشگاهی و غیردانشگاهی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد.

۴ مشکلات مالی، زیرساختی و فرهنگی به یک اندازه در بازدارندگی دسترسی آزاد کردن مجله‌های علمی - پژوهشی ایران تأثیرگذار هستند.

پیشینه پژوهش در خارج از ایران

در حوزه مجله‌های الکترونیکی غیر رایگان و رایگان از جنبه‌های مختلف، پژوهش‌های گوناگونی صورت گرفته است.

در زمینه شناسایی مجله‌های الکترونیکی، می‌توان به پژوهش زیر اشاره کرد:

«فاسمایر»^۱ و «یانگ»^۲ (۲۰۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «مجلات الکترونیکی رایگان علمی: کتابخانه‌های دانشگاهی و دانشکده‌ای چگونه باید دسترسی به آنها را فراهم نمایند؟» توانستند ۲۱۳ مجله الکترونیکی رایگان علمی را در زمینه‌های مختلف علمی پیدا کنند و ارائه آنها را از طریق وب سایت کتابخانه‌ها یا مؤسسه‌های علمی، پیشنهاد نمایند.

آنها در این مقاله، معیارهایی چون: تمام متن بودن، رایگان بودن، داشتن بایگانی، تهیه منابع و مآخذ برای مقاله‌ها و ... را برای انتخاب مجله‌های الکترونیکی رایگان معرفی کرده‌اند. برخی پژوهشگران نیز نگرش کاربران را در استفاده از مجله‌های الکترونیکی بررسی کرده‌اند. از جمله این پژوهشها می توان به موارد زیر اشاره نمود:

«وود وارد»^۱ (۱۹۹۷) در خصوص واکنش کاربران در استفاده از مجله‌های الکترونیکی رایگان و غیررایگان پژوهشی صورت داد. این بررسی روی دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌های رایانه، روانشناسی، تربیت بدنی، علوم انسانی و کتابداری و اطلاع‌رسانی با توزیع پرسشنامه‌هایی انجام پذیرفت. از ۷۵ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد که در این پژوهش بررسی شدند، ۶۰٪ به دلیل ناآشنایی، توجه چندانی به مجله‌های الکترونیکی نشان نمی‌دادند. ۴۰٪ افراد معتقد بودند مقاله‌های موجود در مجله‌های الکترونیکی رایگان، دارای کیفیتی نازلتر از مجله‌های الکترونیکی اشتراکی غیررایگان است. به دلیل اینکه استفاده از مجله‌های الکترونیکی به استفاده از کلمه عبور نیاز داشت، بیش از نیمی از کاربران ترجیح دادند از مجله‌های چاپی یا مجله‌های الکترونیکی رایگان استفاده کنند. در این پژوهش، عواملی مثل جنسیت، تحصیلات، مهارت رایانه‌ای و وضعیت اشتغال، تأثیر چندانی در استفاده از مجله‌های الکترونیکی نداشت. دانشجویان خواهان این امر بودند که برای دسترسی به مقاله‌های تمام متن، باید مراحل اضافی و غیر ضروری وقتگیر را حذف کرد. دانشجویان عقیده داشتند مقاله‌های مجله‌ها باید در قالبهایی باشند که آنها بتوانند مقاله‌های مورد نظر خود را روی رایانه به راحتی بارگذاری کنند. در نهایت، پژوهشگر به این نتیجه رسید که از نظر دانشجویان، میان مجله‌های الکترونیکی اشتراکی و مجله‌های الکترونیکی رایگان تفاوت چندانی وجود ندارد. سرعت پایین و کم بودن پهنای باند اینترنت، از عواملی است که دانشگاه و مسئله به منظور دسترسی سریع کاربران به مجله‌های الکترونیکی، باید آنها را برطرف نمایند. در زمینه اهمیت مجله‌های الکترونیکی، پژوهشهای زیر قابل ذکر است:

«جونز»^۱ و «کوک»^۲ (۲۰۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «آیا مجله‌های الکترونیکی، نمونه‌ای از یک جابجایی هستند؟» بیان می‌کنند که مجله‌های الکترونیکی، روش تازه‌ای برای تحویل دانش و توسعه پژوهش هستند. به عقیده آنها، مجله‌های الکترونیکی، شیوه پیشرفته‌ای از تعامل علمی را ایجاد می‌کنند؛ به گونه‌ای که مقاله‌های دریافت شده برای مجله‌های الکترونیکی، به محض دریافت می‌توانند منتشر شوند. این امر، پویایی و تعامل بیشتری را نسبت به مجله‌های چاپی به وجود می‌آورد.

فاسمایر و یانگ (۲۰۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «مجله‌های الکترونیکی رایگان علمی: چگونه می‌توان فهمید آنها سودمند هستند؟» بیان می‌کنند که هم اینک مجله‌های الکترونیکی علمی بسیاری به صورت رایگان در دسترس قرار دارند. آنها در این پژوهش، تأثیر مجله‌های الکترونیکی رایگان علمی را بر پژوهشهای علمی بررسی کردند. این پژوهشگران، سیاهه‌ای جامع از مجله‌های الکترونیکی رایگان در زمینه‌های علوم، فناوری و پزشکی را همراه با نشانی اینترنتی آنها گردآوری و به شکل استنادی، تحلیل کردند. نتایج نشان داد استفاده از مجله‌های الکترونیکی رایگان، تأثیر مثبتی بر روند پژوهشهای علمی داشته است.

پیشینه پژوهش در ایران

«سیامک» (۱۳۸۶) با تأکید بر اهمیت مجله‌ها و بحران پیش روی کتابخانه‌ها برای اشتراک این منابع، شواهد مربوط به رویکرد به مجله‌های دسترسی آزاد را ارائه می‌دهد، بر روی مسائل مربوط به آنها انگشت می‌گذارد و تأثیر کنونی آنها را بر روی ارتباطهای علمی مشخص می‌سازد.

«قانع» (۱۳۸۶) در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «بررسی موانع دسترسی آزاد اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های کشور، به اطلاعات علمی و ارائه مدلی برای ارتباطات

علمی ایران» دیدگاه اعضای هیئت علمی را در خصوص دسترسی آزاد به اطلاعات و همچنین نظر آنها را نسبت به موانع دسترسی (بحران قیمت، بحران اجازه و فرایند چاپ) با استفاده از پرسشنامه بررسی کرده است. نتایج پژوهش او نشان می‌دهد بیش از ۹۰٪ اعضای هیئت علمی با دسترسی آزاد به یافته‌های پژوهش موافق هستند و افراد نمونه تحقیق، بحران قیمت را مانع مهمی در دسترسی به یافته‌های تحقیق می‌دانند، اما بحران اجازه و فرایند چاپ مقاله از نظر آنها مانع مهمی تلقی نمی‌شود.

روش پژوهش، جامعه آماری و نمونه آماری

در پژوهش حاضر، بنا به ماهیت موضوع، هدفهای پژوهش و سؤالها؛ از روش پیمایشی و پرسشنامه محقق ساخته، برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است.

جامعه آماری این پژوهش سردبیران نشریه‌های علمی - پژوهشی کشور در پنج گروه علوم انسانی، فنی و مهندسی، کشاورزی و علوم پایه و علوم پزشکی بودند که عمدتاً به عنوان هیئت علمی در دانشگاه‌های مختلف کشور خدمت می‌کردند. از آنجا که جامعه آماری این پژوهش در سطح کشور گسترده بود، برای گردآوری اطلاعات از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

آزمون فرضیه‌ها

فرضیه ۱:

بین نظرهای ناشران مختلف (علوم انسانی، فنی و مهندسی، علوم پزشکی، کشاورزی، هنر و معماری و علوم پایه) به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور، تفاوت معناداری وجود ندارد.

برای بررسی نبود رابطه معنادار بین نظرهای ناشران مختلف (علوم انسانی، فنی و مهندسی، علوم پزشکی، کشاورزی، هنر و معماری و علوم پایه)، از آزمون کروسکال والیس استفاده شده است. نتایج این آزمون در جدول ۱ ارائه گردیده است.

جدول ۱. نتایج مربوط به آزمون کروسکال - وایس برای فرضیه ۱

میانگین رتبه	تعداد	حوزه فعالیت
۱۱۷/۶۰	۷۱	انسانی
۱۱۶/۷۶	۴۵	فنی
۱۵۴/۳۱	۹۴	پزشکی
۱۶۵/۰۲	۴۵	کشاورزی
۱۲۰/۷۸	۲۰	علوم پایه
	۲۷۵	مجموع

سطح معناداری	درجه آزادی	مقدار مجذور کا
۰/۰۰۱	۴	۱۸/۰۶۹

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، از آنجا که مقدار P آزمون برابر با ۰/۰۰۱ و کوچکتر از سطح معناداری ۰/۰۵ می‌باشد، بین نظرهای ناشران مختلف به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات یاد شده ارتباط معناداری وجود دارد و بر این اساس فرضیه ۱ رد می‌شود.

فرضیه ۲:

بین ناشران تهرانی و شهرستانی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۲. نتایج آزمون من - ویتنی برای آزمون فرضیه ۲ مربوط به ناشران تهرانی و شهرستانی

سطح معناداری	مقدار من ویتنی	مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه	تعداد	شاخص آماری / گروه‌ها
۰/۱۶۲	۸۳۵۳/۵۰۰	۲۰۷۵۶/۵۰	۳۴/۲۸	۴۳	تهران
		۱۷۱۹۳/۵۰	۴۰/۹۰	۳۰	شهرستان

همان‌گونه که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، از آنجا که سطح معناداری ۰/۱۶۲ بزرگتر از ۰/۰۵ است؛ بین ناشران تهرانی و شهرستانی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد و بر این اساس فرضیه ۲ تأیید می‌شود. می‌توان چنین نتیجه گرفت، نظر ناشران تهرانی و شهرستانی در اولویت‌بندی موانع یکسان است. بنابراین، موانع و مشکلات موجود در زمینه دسترسی آزاد ساختن نشریه‌ها بین تهرانی‌ها، که اغلب امکانات بهتر و بیشتری دارند، در مقایسه با شهرستانی‌ها که با محدودیتهای بیشتری روبرو هستند، یکسان است و نیز می‌توان نتیجه گرفت که بین رویکرد تهرانی‌ها و شهرستانی‌ها در دسترسی آزاد ساختن نشریه‌ها و توجهی که به این امر از سوی دولت و ناشران در سطح ایران می‌شود، تفاوتی وجود ندارد.

فرضیه ۳:

بین ناشران دانشگاهی و غیردانشگاهی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد.

جدول ۳. نتایج آزمون من - ویتنی برای آزمون فرضیه ۳

مربوط به ناشران دانشگاهی و غیردانشگاهی

شاخص آماری / گروه‌ها	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه‌ها	مقدار من ویتنی	سطح معناداری
دانشگاهی	۶۸	۴۵/۷۲	۲۵۹۱۷/۵۰	۶۸۰۷/۵۰۰	۰/۰۹۷
غیردانشگاهی	۲۶	۵۲/۱۵	۱۲۰۳۲/۵۰		

همان‌گونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، از آنجا که سطح معناداری ۰/۰۹۷ بزرگتر از ۰/۰۵ است، پس بین ناشران دانشگاهی و غیردانشگاهی به لحاظ اولویت‌بندی مشکلات مذکور تفاوت معناداری وجود ندارد. بر این اساس، فرضیه تأیید می‌شود. در این پژوهش، ناشران غیردانشگاهی، ناشرانی بودند که به انجمنهای علمی مختلف وابسته بودند. بیشترین مانع و مشکلی که ناشران غیردانشگاهی همانند دانشگاهی به آن اشاره داشتند،

تخصیص نیافتن بودجه مورد نیاز و نبود نیروی انسانی کافی بود که بر روند کار نشریه‌های دسترسی آزاد تأثیر منفی می‌گذاشت.

فرضیه ۴:

مشکلات مالی، زیرساختی، و فرهنگی به یک اندازه در بازدارندگی دسترسی آزاد کردن مجله‌های علمی - پژوهشی ایران، تأثیر گذار هستند.

به منظور پاسخگویی به این فرضیه، از آزمون فریدمن استفاده شده است. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی موانع مالی، زیرساختی و فرهنگی به کار رفته است.

جدول ۴. نتایج مربوط به آزمون فریدمن مربوط به فرضیه ۴ براساس اولویت‌بندی موانع

سطح معناداری	مقدار فریدمن	میانگین رتبه	شاخص آماری / گروه‌ها
۰/۰۰۰	۲۰/۴۸۹	۱/۸۴	موانع مالی
		۱/۷۸	موانع زیرساختی
		۲/۳۸	موانع فرهنگی

همان‌گونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، سطح معناداری در این آزمون برابر با ۰/۰۰۰ و کوچکتر از ۰/۰۵ می‌باشد. بنابراین، تفاوت معناداری میان اولویت‌بندی موانع وجود دارد. بر این اساس، مشکلات مالی، زیرساختی و فرهنگی، در بازدارندگی دسترسی آزاد کردن مجله‌های علمی - پژوهشی ایران، تأثیر گذار نیستند. بنابراین، فرضیه ۴ رد می‌شود. میانگین رتبه‌ها مشخص‌کننده ترتیب اولویت است. مواردی که دارای میانگین رتبه کمتری باشند، به عنوان اولویت اول و سایر اولویتها به همین ترتیب مشخص می‌شود. همان‌گونه که از نتایج جدول ۴ برمی‌آید، موانع زیر ساختی به ترتیب در اولویت اول با میانگین رتبه ۱/۷۸، موانع مالی در اولویت دوم با میانگین رتبه ۱/۸۴ و موانع فرهنگی با میانگین رتبه ۲/۳۸ در اولویت آخر قرار می‌گیرند.

پاسخ به پرسشهای اساسی پژوهش

پرسش ۱- مشکلات مالی، زیرساختی، فرهنگی از دیدگاه گروه‌های مختلف ناشران تا چه اندازه در راستای دسترسی آزاد ساختن مجله‌های علمی- پژوهشی ایران بازدارنده هستند؟

با محاسبه میانگین، برای هر یک از این گویه‌ها از طریق دادن رتبه به مقیاسهای کاملاً موافق با رتبه ۱، موافق با رتبه ۲، نظری ندارم با رتبه ۳، مخالف با رتبه ۴، کاملاً مخالف با رتبه ۵، اولویتهای ذکر شده در جدول ۵ برای موانع مشخص شد:

جدول ۵. ترتیب اولویت موانع

۲/۲۵	فراهم آوری تجهیزات و نبود کارشناسان متخصص	موانع زیرساختی
۲/۳۲	ایجاد پهنای باند	
۲/۶۶	تدوین رویه‌های اداری	
۲/۸۰	قانون کپی رایت	
۲/۸۱	تدوین مقررات سازمانی	
۲/۲۶	نگهداری و روزآمدسازی	موانع مالی
۲/۴۲	ایجاد سایت	
۲/۴۵	الکترونیکی سازی	
۲/۹۰	کاهش درآمد در نتیجه حذف حق اشتراک	موانع فرهنگی
۲/۷۱	حمایت نکردن سازمان مادر	
۲/۷۳	درک نادرست از دسترسی آزاد	
۲/۹۴	امکان سوء استفاده خوانندگان	
۳/۴۷	تمایل نداشتن نویسندگان	

پرسش ۴ از دیدگاه گروه‌های مختلف ناشران، اولویت بازدارندگی مشکلات مذکور به چه صورت است؟

این سؤال، متناظر با فرضیه چهارم این پژوهش است. برای پاسخگویی به این فرضیه، از آزمون فریدمن استفاده شده است. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی موانع مالی، زیرساختی و فرهنگی به کار رفته است.

با توجه به جدول ۴، سطح معناداری این آزمون برابر با $0/000$ و کوچکتر از $0/05$ می‌باشد؛ بنابراین، تفاوت معناداری میان اولویت موانع وجود دارد. بر این اساس، مشکلات مالی، حقوقی، زیرساختی، مدیریتی و فرهنگی، در بازدارندگی دسترسی آزاد کردن مجله‌های علمی - پژوهشی ایران به یک اندازه تأثیر گذار نیستند. میانگین رتبه‌ها مشخص‌کننده ترتیب اولویت است. مواردی که میانگین رتبه کمتری دارند، به عنوان اولویت اول و سایر اولویتها به همین ترتیب مشخص می‌شود. همان‌گونه که از نتایج جدول ۴ بر می‌آید، موانع زیر ساختی به ترتیب در اولویت اول با میانگین رتبه $1/78$ ، موانع مالی در اولویت دوم با میانگین رتبه $1/84$ و موانع فرهنگی با میانگین رتبه $2/38$ در اولویت آخر قرار می‌گیرند.

پرسش ۴ راهکارهای پیشنهادی ناشران مجله‌های علمی پژوهشی برای رفع موانع و مشکلات موجود چیست؟

تأمین بودجه توسط سازمان مادر، جذب حمایت افراد و سازمانها، استفاده از متخصصان فنی برای طراحی سایت، جذب حمایت دولت، آگاهی‌رسانی در زمینه نشریه‌های دسترسی آزاد، استفاده از نرم‌افزارهای رایگان در اینترنت، تدوین مقررات سازمانی، تدوین رویه‌های اداری، جذب حمایت نویسندگان خارجی، جذب حمایت انجمنهای علمی و در مرتبه آخر نیز دریافت هزینه از نویسنده، به ترتیب در اولویت قرار می‌گیرند.

پیشنهاد‌های اجرایی

علاوه بر موانع ذکر شده در پرسشنامه، سردبیران نشریه‌ها به موانع دیگری نیز اشاره

کرده‌اند که ذکر می‌شود:

- کمبود اعتبارات دریافتی که انجمنهای علمی از وزارت علوم دریافت می‌کنند
- به دلیل نبود ساختار تشکیلاتی انجمنهای علمی، مسئولیتهای چند نفر را یک نفر انجام می‌دهد.

- کمبود بودجه لازم جهت استخدام و به کارگیری کارکنان یک نشریه و نیز پرداخت حق الزحمه کارکنان

- بروکراسی اجرایی در دفاتر مجله‌ها و دفاتر نشر و احیاناً عدم استفاده بهینه از بودجه انتشارات

- کمبود نیروی انسانی، نه فقط نیروی متخصص

- استقبال نکردن از گزینه‌های الکترونیکی

- نبود راهبرد درست در زمینه مدیریت اطلاعات و نیز بی‌توجهی به فضای مجازی

- جعل و استفاده از پژوهشهای دیگران به نام خود، بخصوص در رشته‌های پزشکی

- نبود انگیزه کافی در کشور برای بالا بردن تعداد خوانندگان نشریه‌ها و نبود فضای

رقابتی در کشور

- ناتوانی و نبود فرهنگ تعامل و نقد در کشور.

پیشنهاد‌های ارائه شده نیز عبارتند از:

۱ فرهنگ‌سازی در زمینه یکسان بودن ارزش مقاله‌های علمی چاپ شده و

الکترونیکی

۲ راه اندازی کارگاه برای توجیه سردبیران در مورد مزایای دسترسی آزاد

۳ تقویت پایگاه‌هایی که تعداد ارجاعات مقاله‌ها را محاسبه کنند و مجله‌هایی را

که میزان استنادهای آنها کم است، از درجه علمی خود محروم کنند تا برای دسترسی آزاد شدن و پیشرفت، انگیزه پیدا کنند.

۴ تعمیم آموزش و برگزاری کلاسها و دوره‌های آموزشی تکمیلی و کوتاه مدت

در همه سطوح

۵ تغییر شرایط اقتصادی کشور در جهت رقابت و تولید و کاربرد علم بیشتر

۶ فراهم آوردن امکان استفاده از رایانه و اینترنت برای همگان.

پیشنادهایی برای پژوهشهای آتی

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، در زمینه نشریه‌های دسترسی آزاد تاکنون پژوهشهای بسیار کمی در ایران صورت گرفته است. با توجه به نقش و اهمیتی که این نشریه‌ها در پیشرفت علمی کشور دارند، موضوعات بسیاری در این زمینه قابل تأمل و توجه است. پیشنهادهای ذیل، برخی از مواردی است که می‌تواند مورد توجه قرار گیرد:

۱ بررسی نقش کتابداران در چرخه نشریه‌های دسترسی آزاد و پیشرفت علمی کشور

۲ بررسی میزان آگاهی دانشجویان از مجله‌های دسترسی آزاد در رشته‌های تحصیلی مختلف و مقایسه آن

۳ بررسی میزان رضایت دانشجویان از مجله‌های دسترسی آزاد از جنبه‌های مختلف

۴ بررسی مقاله‌های دسترسی آزاد چاپ شده نویسنده‌گان ایرانی در مجله‌های خارجی

۵ بررسی کیفیت مقاله‌های دسترسی آزاد در رشته‌های مختلف

۶ بررسی مشکلات مربوط به قانون کپی‌رایت در ایران.

منابع

- سیامک، مرضیه (۱۳۸۶). «مجلات دسترسی آزاد: مسائل، مباحث و نگرانیهای مطرح درباره آنها» کتابداری و اطلاع‌رسانی، جلد دهم، شماره دوم. تابستان ۱۳۸۶، ۴۷۷-۳۰۸.

- فتاحی، رحمت‌الله (۱۳۸۱). «مدیریت نشریه‌های ادواری: جنبه‌های نظری و کاربردی گزینش، فراهم‌آوری، سازماندهی و ارائه خدمات ادواری‌ها». تهران: دبیزش.

بررسی موانع ایجاد دسترسی آزاد مجله‌های علمی - پژوهشی ... / ۵۱

- قانع، محمدرضا (۱۳۸۶). «بررسی موانع دسترسی آزاد اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های کشور به اطلاعات علمی و ارائه مدلی برای ارتباطات علمی ایران». پایان‌نامه دکترای علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. دانشگاه تهران
- نوروزی، علیرضا (۱۳۸۵). «مجله‌های دسترسی آزاد و نقش آنها در گسترش دانش و پیشرفت علمی ایران». رهیافت. شماره ۳۸. پاییز و زمستان.

- Collins, Jannette.(2005)."The future of academic publishing: what is open access?"American college of radiology>vol.2. issue 4. pp. 321-326. . [online]Available at :[www.jacr.org/article/s1546-1440\(04\)00324-2/pdf-31k](http://www.jacr.org/article/s1546-1440(04)00324-2/pdf-31k)

-Fosmire, Michael J. and Young, Elizabeth(2000). Free scholarly electronic journals: what access do college and university libraries provide? College and research libraries 61(6): p.508-800

- Fosmire, Song Yu.(2000). Free scholarly electronic journals: How good are they? Issue in science and technology librarianship 27(summer). [online] Available at: <http://dois.mimas.ac.uk/DOIS/data/Articles/juljuly:2000:i:27:p:6068.html>

- Guedon,Jeun Claude (2004). " The green and gold roads to open access: the case for mixing and matching. " Serials review.vol 30. n. 4. [online]Available at : <http://eprints.rclis.org/3039/>

- Jones, S.L & cook, C.B, (2000). Electronic journals: are they a paradigm shift? Online journal of issues in Nursing. 5(1), manuscript 1.[online] Available at: <http://www.nursingworld.org/ojin/topic11/tpc11/tpc1101.htm>

- Kennan, Mary Anne and Kautz, Karlheinz (2007)."Scholarly publishing and openaccess: searching for understanding of an emerging is phenomenon". The 15th European Conference on Information systems.

- Morrison, Heather.(2006). "Open access for librarians in developing countries" [online] Available at: <http://eprints.rclis.org/6597/>

-Tonta , Yasar and Ünal, Yurdagül and Al, Umut (2007). The research impact of open access journal article" [online].available at: <http://eprints.rclis.org/archive>

- Woodward, H.(1997). " Electronic journals". (1091). pp.53-57